

Mladen Pavičić
(Budimpešta, Madžarska)

O PAVLOVEM *A SZLOVÉN IRODALOM VÁZLATOS ÁTTEKINTÉSE*

Abstract: The entry is a short overview of the history of Slovenian literature *A szlovén irodalom vázlatos áttekintése* by Avgust Pavel. It is likely the text was written during the 2nd World War though it was published in 1976. Its formation is associated with the author's lectures at the University of Szeged. When writing the text, Paul relied on the then latest summary review of Slovenian Literature by Ivan Pregelj and France Tomšič, but the concept of the text intended for Hungarian students differs from the concept of the handbook written for Slovenian schoolchildren. Pavel's short overview is extremely important because it is the first synthesis of Slovenian literature written from the Hungarian perspective.

Keywords: Avgust Pavel, *A szlovén irodalom vázlatos áttekintése*, slovenska književnost, madžarska književnost, Ivan Pregelj, France Tomšič

V prispevku bom skušal predstaviti Pavlov *Kratki pregled slovenske književnosti*. Gre za besedilo, ki je bilo dolgo ohranjeno le v rokopisu in tipkopisu,¹ ob tridesetletnici avtorjeve smrti pa ga je v drobni knjižici (68 strani formata A5) izdala Katedra za ruski jezik in književnost szegedske Univerze Attila Józsefa (PÁVEL 1976). V njej ime urednika žal ni navedeno. Pavlovemu besedilu, ki obsega 53 strani, pa sledita spremni besedi Imreja H. Tótha (H. TÓTH 1976) in Istvána Ferincza (FERINCZ 1976). Knjižica je verjetno izšla v majhni nakladi in je v madžarskih knjižnicah težko dosegljiva, ni je niti v budimpeški narodni knjižnici (Országos Széchényi Könyvtár). V prispevku sem se osredotočil na knjižno izdajo, le v njej najdene napake sem primerjal z rokopisom.

¹ Rokopis je v etnološkem arhivu sombotelskega muzeja Savaria (Savaria Múzeum, Néprajzi adattár) označen s signaturo K 105, trenutno pa se nahaja v Pavlovi sobi v 2. nadstropju sombotelske Pedagoške fakultete Dániela Berzsenyija. Tam nahaja tudi natipkani prepis.

Pavlov zapis je tretji pregled zgodovine slovenske književnosti, objavljen v madžarskem jeziku, in prvi, ki je v tem jeziku tudi nastal.² Prvi med njimi, *A szlovén irodalom* (Slovenska književnost) Gregorja Kreka, je izšel v madžarski izdaji veličastne enciklopedije o avstro-ogrski monarhiji (KREK 1891), drugi, *A szlovének irodalma* (Književnost Slovencev) Ivana Prijatelja (PRIJATELJ 1911), v enciklopedičnem pregledu svetovnih književnosti. Po Pavlovem zapisu je dokajšnje pozornost slovenski književnosti posvetil Zoltán Csuka v knjigi *A jugoszláv népek irodalmának története* (Zgodovina književnosti jugoslovanskih narodov – CSUKA 1963). Sledil ji je le še kratek, na internetu objavljen pregled slovenske književnosti, ki sva ga pred desetimi leti napisala z Istvánom Lukácsom.³

Nastanek *Kratkega pregleda* je po vsej verjetnosti povezan s Pavlovimi (morda le načrtovanimi) predavanji o slovenski književnosti na szegedski univerzi, žal ravno v času, ki znanstvenemu in pedagoškemu delu ni bil naklonjen. Najprej se je zavlekel postopek imenovanja Pavla za privatnega docenta: ko se je leta 1940 zadeva že bližala (po vsej verjetnosti ugodnemu) koncu, se je szegedska univerza preselila v Kolozsvár, v Szegedu pa je bila ustanovljena nova univerza, na kateri je moral Pavel začeti postopek od začetka. Za privatnega docenta je bil končno imenovan 23. aprila 1941. Pri tem je imel pomembno vlogo tedanji rektor szegedske univerze, Pavlov nekdanji učenec, nobelovec Albert Szent-Györgyi (H. TÓTH 1976: 60–61). Zanimivo vprašanje je, kako pogosto je Pavel v Szegedu predaval – če sploh je. Imre H. Tóth je v spremni besedi izjemno previden: »V urniku za zimski semester študijskega leta 1941/42 Avgust Pavel že napoveduje predavanja z naslovom Kralj Matjaž v slovenskem ljudskem izročilu in književnosti. Njegovo predavanje nastopa v univerzitetnih urnikih do zimskega semestra študijskega leta 1943/44.« (H. TÓTH 1976: 61). Bistveno odločnejši je Vilko Novak, ki zapiše, da Pavel »[...] ni mogel hoditi v oddaljeni Szeged [...]« (NOVAK 1970: 305).

Iz Pavlovega besedila je razvidno, da je nastalo po začetku 2. svetovne vojne. Že v prvi povedi omenja razpad Jugoslavije (PAVEL 1976: 3) – nedvomno mu gre za dogodke iz aprila 1941; nanje misli tudi, ko o Mišku Kranjcu zapiše, da je »v mesecih, ki so sledili jugoslovanski vojni, izgubil iz svoje domovine« (PAVEL 1976: 51). Po drugi strani čas nastanka dokončno

² Pri iskanju literarnozgodovinskih zapisov o slovenski književnosti sem si pomagal s člankoma Marjance Mihelič (MIHELIČ 1990) in Istvána Lukácsa (LUKÁCS 2005, 2006).

³ Nastal je v okviru projekta *Szláv civilizáció* (Slovanska civilizacija), dosegljiv je na spletnem naslovu http://szlavintezet.elte.hu/szlavanyagok/slav_civil/szloven-irodalom.htm. (Dostop: 10. 1. 2017)

zamejuje Pavlova smrt 2. januarja 1946. Ker ne omenja konca vojne in povojnih dogodkov, je besedilo po vsej verjetnosti zaključil že med vojno.

Pavlov *Kratki pregled* uvaja dve strani obsegajoč informativen zapis o slovenski zgodovini in o položaju Slovencev v času pred napadom na kraljevino Jugoslavijo (PAVEL 1976: 3–4). V njem najprej najdemo kratko predstavitev slovenskega etničnega ozemlja, v kateri posebej opozarja na veliko število Slovencev, ki so živeli izven meja »razpadle Jugoslavije«, pri čemer se, kot opozarja, opira na podatke iz knjige Frana Erjavca *Slovenija in Slovenci* (ERJAVEC 1940: 7–25). Sledi zgodovinski pregled, v katerem je Karantanija predstavljena kot prva samostojna slovenska država, Kocljeva Spodnja Panonija pa kot slovenski imperij. Oboje je v skladu s tedaj razširjenim pogledom slovenskega zgodovinopisja, ki je razviden iz poglavja *Franki in Slovenci* Grudnove *Zgodovine slovenskega naroda* (GRUDEN 1910: 43–52), knjige Franca Grivca *Slovenski knez Kocelj* (GRIVEC 1938), razprave Milka Kosa *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, zlasti iz poglavja *Politična in verska priključitev karantanskih Slovencev na zapad* (KOS 1936: 18–47), poglavja *Slovenska zgodovina* že omenjene knjige Frana Erjavca (ERJAVEC 1940: 26) in drugih tedanjih zgodovinskih razprav. Zanimivo je, da Pavel bralca ne opozori na to, da se je osrednji del Spodnje Panonije nahajal na ozemlju tedanje (in tudi današnje) Madžarske. Od ustoličenja Ernesta Železnega (1414) preskoči k Ilirskim provincam, s katerimi zaključí pregled slovenske zgodovine. Kratko se vrne k zgodovini še nekajkrat v besedilu, običajno na začetkih poglavij: o slovenskem protestantizmu izvemo, da sta verska prenova in tiskanje knjig na slovenskem etničnem ozemlju prav tako spremenila podobo dobe kot na Madžarskem (PAVEL 1976: 6), o protireformaciji, da so bili tudi na Slovenskem glavni preganjalci protestantov jezuiti, tu je omenjena Academia operosorum (PAVEL 1976: 8–9), v poglavju o razsvetljenstvu piše o poglobljanju narodne samozavesti in spoštovanja maternega jezika (PAVEL 1976: 12), v poglavju o romantičnem realizmu predstavi staro- in mladoslovence, vpliv marčne revolucije na Slovence, Mohorjevo družbo, čitalnice, tabore, Slovensko matico, Janeza Bleiweisa, Kmetijske in rokodelske novice ter oblikovanje katoliškega in liberalnega tabora (PAVEL 1976: 26–28), v poglavju o realizmu in naturalizmu zapiše: »V politiki se vse odločnejše pojavljajo zahteve po demokraciji in socializmu,« (PAVEL 1976: 37) v poglavju o sodobni književnosti pa omeni delitev družbe na katoliški, liberalni in socialistični tabor (PAVEL 1976: 43).

Pregled književne zgodovine se začne z delitvijo na obdobja. Ta je takale: 1. obdobje rokopisov (konec 10. stoletja–1551), 2. reformacija (1551–1600), 3. protireformacija (1600–1768), 4. razsvetljenstvo (1768–1819), 5. romantika (1819–1848), 6. romantični realizem (1848–1880), 7. realizem in naturalizem (1880–1899) ter 8. sodobna književnost. O obdobju realizma in naturalizma pripomni, da ga nekateri delijo na obdobje poetičnega realizma (1880–1895) in

naturalizma (1895–1899; PAVEL 1976: 4–5), v nadaljnjem besedilu pa romantiko razdeli na znanstveno (Kopitar, Ravnikar, Jarnik, Dajnko, Metelko) in pesniško (Prešeren, Čop, Kastelic, Zupan, Potočnik, Cigler, Holzapfel, Kosmač; PAVEL 1976: 18–25).

Gre za skoraj popolnoma enako periodizacijo, kot jo lahko najdemo v *Slovstveni zgodovini Slovencev, Hrvatov in Srbov v vprašanjih in odgovorih* Ivana Preglja in Franceta Tomšiča,⁴ v času nastajanja *Kratkega pregleda* najnovejšem pregledu slovenske književnosti (KOS et al. 1996: 563). Edina razlika med periodizacijama je, da slovenskim šolarjem namenjeni priročnik poetični realizem in naturalizem razvršča v dve obdobji, ne pa v podobdobji enega obdobja (PREGELJ–TOMŠIČ 1938: 4, 45).

Koncept *Slovstvene zgodovine* se precej razlikuje od Pavlovega. Namenjen je namreč šolarjem in s pomočjo vprašanj in odgovorov mlade v preprosti obliki seznanja z najpomembnejšimi pojmi iz slovenske, hrvaške in srbske slovstvene zgodovine. Za primer si oglejmo začetek 1. poglavja *Pismenstvo*:

Kaj je pismenstvo?

Pismenstvo so zapiski od prvih početkov (okoli l. 1000) do prve slovenske knjige (1551).

Kaj je značilno za pismenstvo?

Iz te dobe imamo samo rokopisne zapiske, ki izpričujejo, da so nastali iz slučajne potrebe in brez medsebojne zveze. Ta doba ni ustvarila slovstvene tradicije, smemo pa govoriti o ustni tradiciji.

Vsako poglavje se začne s slovensko književnostjo, tej z manjšimi črkami sledita hrvaška in srbska. Slovenski književnosti so posvečene približno tri četrtine knjige. Pavlov pregled je namenjen študentom, ki naj bi jim bili temeljni literarnovedni pojmi znani.

Razliko v konceptih si lahko ogledamo s pomočjo primerjave poglavja o romantičnem realizmu v obeh knjigah. Pojem romantičnega realizma je v obeh pregledih pojasnjen zelo podobno: pri Preglju in Tomšiču kot »slovstvena struja, v kateri se prepletajo starejše romantične poteze [...] z realističnim pogledom na svet in življenje«, pri Pavlu kot »prehodno obdobje, v katerem se romantika postopoma umika realizmu«. Časovna zamejitev je v obeh pregledih enaka (1848–1880) in utemeljena z istima dogodkoma: z marčno revolucijo in s koncem izhajanja Stritarjevega *Zvona*. Pregelj in Tomšič nato pojasnita pojem marčne revolucije in njen pomen za Slovence, Pavel samo pojasni njen pomen za Slovence. (PAVEL 1976: 26, PREGELJ – TOMŠIČ 1938: 71) Že

⁴ Za pomoč se najlepše zahvaljujem profesorju Darku Dolinarju.

pred tem navede glavne značilnosti razvoja slovenske književnosti v tem času: prehod od utilitarizma *Novic* k *Zvonovi* čisti književnosti ter razvoj proze, dramatike in kritike v duhu Levstikovih zamisli in načrtov. Rojstvo literarne kritike poveže z bojem med staro- in mladoslovenci, v katerem zmagajo slednji. Pojasnilom o pomenu revolucije za Slovence sledijo ugotovitve o njenem vplivu na književnost – ena glavnih književnih tem tega časa je opevanje naroda, domovine in Boga s patetično retoriko, pesniški idol še dolgo ostane Koseski in ne Prešeren. Nato se posveti novim inštitucijam (Mohorjeva družba, Dramatično društvo, Slovenska matica, čitalnice, tabori) in časnikom (posebno pozornost nameni *Novicam*, *Vajam*, *Slovenskemu glasniku* in Stritarjevemu *Zvonu*). Sledi kratka predstavitev novega ilirizma z Matijo Majarjem Ziljskim na čelu. S tem zaključi uvod, ki vsebuje pojasnila o zgodovinskem poteku dogodkov, zlasti kulturnem razvoju, in začne naštevati in obravnavati najpomembnejše literate. Največje pozornosti je deležen Levstik (namenil mu je poldrugo stran), nekoliko manjše Stritar, Jurčič in Tavčar (nekaj manj kot stran), v nekaj vrsticah so predstavljeni Koseski, Trdina, Valjavec, Jenko, Erjavec in Gregorčič, ostali pisci pa le omenjeni. (PAVEL 1976: 26–36)

V *Slovstveni zgodovini* pojasnilom o marčni revoluciji sledi zapis o boju za slovenske časnike pred revolucijo, predstavitev *Novic* in njihovega urednika sledijo naštevanje časnikov pomarčne dobe, nastanek Mohorjeve družbe in predstavitev staroslovencev (tudi mladoslovenci so v tem poglavju večkrat omenjeni, nimajo pa posebnega razdelka v obliki vprašanja in odgovora), nato pa je že predstavljen Koseski in pojasnjen pojem politične lirike. Ugotovitvi, da je tedaj slovenskemu slovstvu manjkalo vsega razen lirike, še najbolj pa kritike, sledi obnovljeni ilirizem, nato pa je predstavljena vrsta piscev, med katerimi sta dobili prednost prvi slovenski pesnici (Hausmannova in Turnograjska), poleg piscev leposlovnih del pa omeni tudi jezikoslovca Mateja Cigaleta ter jezikoslovca in urednika Antona Janežiča. Predstavitvi Vaj sledijo literati do Stritarja, nato pa so predstavljeni zbirka *Klasje*, zbornik *Mladika*, dunajski *Zvon* in list *Zora*, čemur spet sledijo predstavitve piscev.

Pavel torej madžarskemu bralcu najprej pojasni zgodovinski kontekst in našeje najpomembnejše kulturne inštitucije in glasila, nato pa se posveti književnikom, medtem ko Pregelj in Tomšič zgodovinskemu kontekstu namenjata manj prostora, a razložita temeljne pojme (npr. kaj je marčna revolucija – Pavel piše le o njenem pomenu za Slovence), pojavljanje novih inštitucij in glasil pa (bolj ali manj) kronološko prepleteta z zapisi o posameznih piscih. (PREGELJ – TOMŠIČ 1938: 71–106) Pri tem Pavel navaja iste pisce kot Pregelj in Tomšič, o njih piše podobno kot onadva, le precej krajše. Čitalnice in Slovenska matica so v knjigi Preglja in Tomšiča omenjene le mimogrede v zvezi z Levstikom (PREGELJ – TOMŠIČ 1938: 87, 90), Dramatičnega društva in taborskega gibanja pa v tem poglavju nisem zasledil. Kot sem že zapisal, je Pavel pojasnil njihov pomen. (PAVEL 1976: 27)

Zanimivo je primerjati, kolikšno pozornost je Pavel namenil kateremu avtorju. Na prvem mestu je Ivan Cankar (3 1/2 strani), sledijo France Prešeren (1 2/3 strani), Fran Levstik (1 1/2 strani) in Oton Župančič (1 1/3 strani). Na nekaj več kot strani sta predstavljena Josip Stritar in Anton Aškerc, na eni strani pa Jernej Kopitar in Fran Saleški Finžgar. Največje pozornosti je torej deležen Ivan Cankar, zlasti njegova dela, ki jih je Pavel prevedel – *Hlapec Jernej in njegova pravica*, *Na klancu* ter *Potepuh Marko in kralj Matjaž*. Slednjega je tudi podrobneje analiziral, čemur se je sicer izogibal, na kar je opozoril že István Lukács (LUKÁCS 2005: 13, LUKÁCS 2006: 13).

Pavel se je dobro zavedal, da piše besedilo za madžarske bralce. Slovenski rokopisi so starejši od madžarskih, prvi tiski pa četrto stoletja mlajši (5), protestantska verska prenova in tiskanje knjig sta podobno vplivala na oba naroda (6), v obeh deželah so bili glavni borci proti reformaciji jezuiti (8), Tomaž Hren je slovenski Péter Pázmány, čeprav je kot pisec za njim močno zaostajal (10), Žiga Zois je imel stike z Madžari (16), slovenska romantika časovno v glavnem sovпада z madžarsko (17–18), rojevanje književne kritike so pri obeh narodih pospremili hudi boji (26), Martin Krpan je prozni dvojnik pesnitve *Toldi Jánosa Aranya* (32), Aškerčeve balade ne dosegajo ravni Aranyevih (41), Cankar je za slovensko književnost prav tako revolucionaren pojav kot Endre Ady za madžarsko (44), pesnika in pisatelja Jenőja Mohácsija je *Hlapec Jernej* povsem prevzel (46), drugače pa so za madžarskega bralca med Cankarjevimi deli najbolj zanimive pesmi o Nikoli Zrinjskem in kralju Matjažu ter povest *Potepuh Marko in kralj Matjaž* (46–47). O kralju Matjažu je napisal pesem tudi Oton Župančič (48). Prežihovega Voranca Pavel primerja z madžarskima pisateljema Péтром Veresem in Pálom Szabóm (51), ki sta prav tako izviralna iz preprostih kmečkih družin.

Izjemo pri tem predstavlja dejstvo, da ni opozoril na lokacijo Spodnje Panonije in Blatenskega Kostla, kar sem že omenil. Zanimivo je, da razen Miška Kranjca ne omenja prekmurskih piscev – omeni npr. Dalmatinov in Japljev prevod *Biblije* (PAVEL 1970: 8, 15), ne pa Küzmičevega prevoda *Nove zaveze*.

V *Kratkem pregledu* je žal tudi nekaj napak, na katere je treba opozoriti. *Sreča v nesreči* ni prvi slovenski roman, temveč prva povest, njen avtor pa ni Blaž Potočnik, marveč Janez Cigler (22), Josip Stritar je bil resda sošolec vajevec, vendar v Vajah ni sodeloval (28; KOS 2010: 153), Kette in Murn za jetiko nista umrla v neki ljubljanski slaščičarni, temveč v stavbi, v kateri se je prvotno nahajala sladkorna rafinerija, zato jo Ljubljančani še danes imenujejo Cukrarna (49).

V Szegedu izdana knjiga temelji na tipkopisu, ki se nahaja na sombotelski slovenistiki v Pavlovi sobi poleg avtorjevega rokopisa. Ni znano, kdo je rokopis pretipkal, po napakah pa je mogoče sklepati, da zagotovo ne avtor in da

ga avtor tudi ni pregledal in popravil, čemur se ne gre čuditi, saj razmere v času njegovega nastanka niso bile naklonjene izdajanju knjig. Napake v knjigi sem primerjal z rokopisom in tipkopisom; v rokopisu jih ni, knjiga pa (preveč) zvesto sledi tipkopisu. Večje napake, ki sem jih zasledil v knjigi: Trubar se je rodil v Resici (7), Peter Bohinjec je postal »Bolhinjec«, Hinko Smrekar pa Ilinko (40), naslov Govekarjevega romana je *Vo krvi* (42), Župančič je kot gimnazijec objavil pesem v reviji *Votec* (namesto *Vrtec* – 48), ime Vojeslava Moleta je zapisano »Vojeslan« (52), mladoslovenci pa so dosledno »suladoslovenci« (Pavel 1976: 24, 26, 34).

Žal pa nisem mogel preveriti napake, ki sem jo zasledil na prvi strani knjige, in sicer, da so se v 6. stoletju Slovenci na porečje Drave, Mure, Save in Soče preselili iz južne Italije, ker je žal prva stran rokopisa izgubljena. Kljub temu ne dvomim, da je napaka nastala pri pretipkavanju, saj je v madžarščini ime Italije in Rusije precej podobno: Olaszország in Oroszország. Južno Rusijo kot izhodiščno točko, s katere so se v 6. stoletju odpravili Slovenci, navaja Erjavec v že omenjeni knjigi (ERJAVEC 1940: 26), Gruden pa podobno navaja južno in zahodno Rusijo (GRUDEN 1910: 12).

Le ugibamo lahko, kakšna bi bila nadaljnja usoda *Kratkega pregleda*, če smrt ne bi prekinila Pavlovega dela, v obstoječi obliki pa je kot prva za Madžare pisana zgodovina slovenske književnosti vsekakor pomembno delo. Škoda, da ni dosegljiva širšemu krogu bralcev.

Literatura

- CSUKA 1963 = CSUKA Z. A jugoszláv népek irodalmának története. Budapest, 1963.
ERJAVEC 1940 = ERJAVEC F. Slovenija in Slovenci. Ljubljana, 1940.
FERINCZ 1976 = FERINCZ I. Jegyzetek Pável Ágoston délszláv filológiai munkásságához // Pável Ágoston: A szlovén irodalom vázlatos áttekintése. Szeged, 1976. 63-68.
GRIVEC 1938 = GRIVEC F. Slovenski knez Kocelj. Ljubljana, 1938.
GRUDEN 1910 = GRUDEN J. Zgodovina slovenskega naroda. Celovec, 1910.
H. TÓTH 1976 = H. TÓTH I. Pável Ágost // Pável Ágoston: A szlovén irodalom vázlatos áttekintése. Szeged, 1976. 54-62.
KOS 1936 = KOS M. Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Ljubljana, 1936.
KOS 1996 = KOS J. et al. Slovenska književnost. Ljubljana, 1996.
KOS 2010 = KOS J. Pregled slovenskega slovstva. Ljubljana, 2010.
KREK 1891 = KREK G. A szlovén irodalom // Az Osztrák–Magyar Monárchia írásban és képen. Karinthia és Krajna. Budapest 1891. 435-454.
LUKÁCS 2005 = LUKÁCS I. Közél s távol. Budapest, 2005.
LUKÁCS 2006 = LUKÁCS I. Paralele. Maribor, 2006.
MIHELIČ 1990 = MIHELIČ M. K madžarski slovenistiki od Avgusta Pavla dalje // Slavistična revija 1990 (38). № 1. 69-76.
NOVAK 1970 = NOVAK V. Življenje in delo Avgusta Pavla // Razprave. Razred za filološke in literarne vede – Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1970. 293-341.

- PÁVEL 1976 = PÁVEL Á. A szlovén irodalom vázlatos áttekintése. Szeged, 1976.
- PREGELJ – TOMŠIČ 1938 = PREGELJ I. – TOMŠIČ F. Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana, 1938.
- PRIJATELJ 1911 = PRIJATELJ I.: A szlovének irodalma // Gusztáv Heinrich (ur.): Egyetemes Irodalomtörténet. Negyedik kötet. Ural–Altajak és Szlávok. Budapest, 1911. 643-652.